

Міністерство освіти і науки України
Івано – Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Бровчук Мирослава Михайлівна

УДК 35.078:681.518

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ**

Публічне управління та адміністрування
281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ **М.М. Бровчук**

Науковий керівник: **Малімон Віталій Іванович**
к.держ.упр., доцент

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри,
д.держ.упр., професор

_____ **І.П. Лопушинський**

Рецензент:
к.держ.упр., доцент

_____ **О.І. Серняк**

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ-2024

АНОТАЦІЯ

Бровчук М. М. Формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

Магістерська робота присвячена комплексному аналізу процесів формування та реалізації соціальної політики в Україні. У роботі розглянуто теоретичні засади соціальної політики, її історична еволюція, а також сучасні тенденції та виклики. Особлива увага приділена аналізу законодавчої бази, механізмів впровадження соціальних програм та їх ефективності. Охарактеризовано інституційні засади реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні. З'ясовано особливості фінансового забезпечення державної політики у сфері соціального захисту населення України в період війни.

На основі проведеного аналізу розроблено окремі пропозиції щодо реформування соціальної політики, спрямовані на забезпечення гідного рівня життя громадян України.

Ключові слова: державна соціальна політика, соціальний захист населення, соціальне законодавство, фінансування соціального захисту, надання соціальних послуг.

ANNOTATION

Brovchuk M.M. Formation and implementation of state policy in the field of social protection of the population. – Manuscript.

Master's Research Paper for the specialty 281 «Public Administration». – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2024.

The master's thesis is devoted to a comprehensive analysis of the processes of social policy formation and implementation in Ukraine. The thesis examines the theoretical foundations of social policy, its historical evolution, as well as current trends and challenges. Particular attention is paid to the analysis of the legislative framework, mechanisms for implementing social programmes and their effectiveness. The institutional framework for the implementation of the state policy in the field of social protection of the population in Ukraine is described. The peculiarities of financial support of the state policy in the sphere of social protection of the population of Ukraine during the war are clarified.

On the basis of the analysis, some proposals for reforming social policy aimed at ensuring a decent standard of living for Ukrainian citizens have been developed.

Key words: state social policy, social protection of the population, social legislation, financing of social protection, provision of social services.

ПЛАН

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	8
1.1 Сутність та концептуальні засади соціального захисту населення.....	8
1.2 Історична еволюція поняття «соціальний захист населення».....	17
1.3 Базові функції та принципи соціального захисту населення.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	28
2.1 Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні.....	28
2.2 Інституційні засади реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні.....	36
2.3 Фінансове забезпечення державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні.....	45
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	54
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Державна соціальна політика є ключовим та основоположним елементом у діяльності соціально орієнтованої держави. Стабільний економічний розвиток країни неможливий без формування соціально забезпеченого суспільства. Соціальна політика – це система заходів, спрямованих на забезпечення гідного життя та соціального захисту громадян. Вона покликана гарантувати доступ до базових потреб, таких як освіта, охорона здоров'я, житло, соціальні виплати, та підтримку вразливих верств населення.

Реалізація соціальної політики в Україні – це складний та багатогранний процес, який потребує постійного вдосконалення. Важливо, щоб вона спрямована на реальні потреби людей, ґрунтувалася на принципах справедливості та солідарності, а також враховувала сучасні виклики та перспективи розвитку.

Соціальний захист – це складна система, яка складається з різних інституцій, організацій, законів, допомог тощо. Головна мета цієї системи – захистити людей від різних життєвих труднощів.

Останнім часом у світі накопичено багатий досвід як у виробленні нових концептуальних підходів до соціальної політики, а також її моделей, так і у формуванні сучасних систем публічного управління в соціальній сфері, який є необхідним, безумовно, і для України. Зокрема, досить важливим є переосмислення ролі різних соціальних інститутів, окреслення шляхів розподілу соціальної відповідальності між ними.

Проблеми реалізації державної соціальної політики в Україні досліджували такі науковці, як Л. Баранник, Н. Болотіна, Н. Борецька, В. Дорошенко, І. Лопушинський, В. Малімон, В. Скуратівський та інші. Соціальна політика

держави розглядається науковцями, як основа забезпечення соціального розвитку та головний чинник у діяльності сервісної держави.

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – вивчення особливостей реалізації політики соціального захисту населення, що базується на принципах соціальної рівності, загальної солідарності та взаємної відповідальності.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі *завдання*:

розкрити основні засади дослідження державної соціальної політики у сфері соціального захисту населення;

дослідити історичну еволюцію поняття «соціальний захист»;

охарактеризувати нормативно-правове та фінансове забезпечення державної політики у сфері соціального захисту населення України;

обґрунтувати шляхи усунення проблем та окреслити перспективи вдосконалення оцінки ефективності державної політики у сфері соціального захисту населення.

Об'єкт дослідження – соціальні процеси та соціальні відносини з життєзабезпечення населення.

Предмет дослідження – формування та реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення.

Методи дослідження. Методологічною основою магістерського дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання. Їх застосування обумовлено системним підходом, що дало змогу досліджувати основні проблеми державної політики у сфері соціального захисту населення.

Інтегральною характеристикою дослідження є міждисциплінарний підхід, застосування якого дало можливість більш плідно використати особливості, притаманні окремим галузям суспільних наук. Зазначений підхід реалізується через послідовне використання системної методології, зокрема системного аналізу, який дав змогу виявити суспільний характер соціальної політики через дослідження

особливостей її взаємодії із суспільними відносинами. У процесі реалізації системного методу щодо аналізу соціальної політики особливого значення набув інституціональний аналіз, який дав можливість дослідити структури та механізми суспільного порядку та соціальної взаємодії (закономірності виникнення суспільних інститутів у національному і міжнародному середовищі).

Поєднання історичного та логічного методів сприяло виявленню причинно-наслідкових зв'язків між соціальною дійсністю та її відображенням у теоріях, концепціях на різних етапах історичного розвитку суспільних утворень, забезпечило дослідження об'єктивних факторів, що визначають теоретичні уявлення про соціальну політику в їх взаємозв'язку та взаємовпливі.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні теоретичних засад (системи принципів, підходів, цілей, завдань) соціальної політики України як інституту публічного управління з притаманною йому сукупністю формальних (правових, інституціональних) та неформальних (традиційних, культурних) норм і правил, що забезпечують його функціонування упродовж усього періоду еволюції соціальних відносин та слугують основою для науково обґрунтованої антропоцентричної комплексної концепції соціальної політики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у роботі структурних підрозділів з питань соціального захисту населення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Опис структури роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 75 сторінок, з них основний текст на 68 сторінках, список використаних джерел (60 найменувань) на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

1.1 Сутність та концептуальні засади соціального захисту населення

Із здобуттям Україною в 1991 році незалежності, розвитком ринкової економіки й одночасним зниженням рівня життя переважної більшості населення постало нагальне питання про перехід до нових принципів діяльності держави в соціальній сфері. Усе це зумовило перехід від загального соціального забезпечення до соціального захисту окремих верств населення.

Сьогодні ще тривають дискусії щодо сутності понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». У сучасному законодавстві й науковій літературі немає однозначного трактування терміна «соціальний захист». Багато науковців вважають що ці поняття взаємозамінні, є словами– синонімами, але більша кількість учених вважають поняття «соціальний захист» ширшим, а «соціальне забезпечення» лише одним зі складових соціального захисту. Уперше термін «соціальний захист» був використаний у Законі про соціальний захист США в 1935 році, незабаром цей термін став широко застосовуватися в багатьох країнах світу й виражав сутність проблеми щодо організації національних систем допомоги окремих верств населення ¹.

Відомий американський економіст П. Спікер називає соціальний захист системою соціальних служб, що передають конкретні ресурси споживачам. Під соціальними службами він виокремлює «велику п'ятірку» – соціальне забезпечення, житлові програми, охорону здоров'я, соціальну роботу, освіту. Системи соціального

¹ Мальований М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі. *Інноваційна економіка*. 2011. № 22. С. 253–258.

захисту розвинених країни спрямовані на забезпечення доходу, гідного рівня життя для всіх, запобігання та зменшення бідності й нерівності ².

Таким чином, поняття «соціальний захист населення» має глибокі історичні корені, що сягають часів виникнення перших організованих суспільств. Хоча термін у сучасному розумінні з'явився відносно недавно, його суть – турбота про добробут найуразливіших членів суспільства, властива людству протягом усієї його історії.

З 1991 р. Україна як незалежна держава починає формувати власну законодавчу базу соціального захисту. В цей період держава прагне захистити населення від бідності, тому ухвалює низку законів, які жодним чином не враховують економічні реалії та виглядають навіть більш щедрими, ніж ті, що існували раніше. Проте забезпечення їх виконання в умовах економічної кризи стає все більш проблематичним. Це стосується, зокрема, Законів України «Про пенсійне забезпечення», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993 р.), «Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (1991 р.), законодавчого встановлення пільг за професійною ознакою працівникам окремих сфер, зокрема суддям, прокурорам, військовослужбовцям, народним депутатам (1991–1994 рр.). Найбільш вагомими подіями в процесі формування нової системи соціального захисту (відповідно до ринкових економічних умов) були прийняття програми житлових субсидій (1996 р.), допомоги малозабезпеченим сім'ям (2000 р.), а також формування системи державного соціального страхування. Програма житлових субсидій стала першою соціальною програмою, розробленою на засадах адресності, тобто з використанням механізму перевірки доходів (матеріального становища) домогосподарства-претендента. Програма спрямована на допомогу населенню щодо оплати житлово-

² Соціальний захист : Посібник з тем. Бірмінгем, Великобританія : GSDRC, Університет Бірмінгема. URL: <https://gsdrc.org/topic-guides/socialprotection/what-is-social-protection>.

комунальних послуг та палива в умовах значного зростання тарифів. Основним результатом програми було зупинення зростання заборгованості населення по оплаті житлово-комунальних послуг³.

Згідно з чинним законодавством, а саме ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом⁴.

Термін «соціальне забезпечення» офіційно закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 році. Так, у ст. 9 зазначено, що *«Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визначають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування»*⁵.

Загалом виокремлюються два основні підходи до поняття «соціальний захист». Відповідно до першого підходу соціальний захист трактується як широке поняття та стосується усієї соціальної сфери у державі. Соціальний захист у широкому розумінні включає соціальну допомогу, соціальні гарантії, соціальне страхування, а також активні заходи (політика зайнятості, боротьба з безробіттям). Інакше кажучи, це діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення й ствердження у житті. У США цей термін належить виключно до пенсійної системи (для соціального захисту в широкому розумінні використовується поняття «welfare» або «welfaresystem» – «добробут», «система добробуту»), у Великій

³ Філіпчук В. Р. Соціальний захист населення : зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/24.pdf.

⁴ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

⁵ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

Британії – до всієї системи грошової допомоги, у материковій Європі (за термінологією МОП) охоплює всю грошову допомогу та охорону здоров'я, в деяких інших країнах означає здебільшого соціальне страхування. Звідси впливають розходження в трактуванні соціального захисту, які існують у західній літературі ⁶.

Поняття «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» на перший погляд два різні терміни, а фактично суть і права соціального забезпечення, і права соціального захисту одна – надати соціальну допомогу непрацевдатному населенню, передбаченими законодавством України про соціальне забезпечення.

Дослідниця Н. Болотіна трактує поняття «соціальний захист» у більш вузькому трактуванні, а саме: *«соціальний захист – це соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків»* ⁷.

І. Дьяконова, А. Єпіфанов, І. Сало ⁸ зазначають, що соціальний захист – це система державного матеріального забезпечення ветеранів праці та інших громадян похилого віку, ветеранів війни, громадян, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи, державної допомоги сім'ям з дітьми тощо.

В. Базилевич розглядає соціальний захист як комплекс законодавчо закріплених норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов усім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва тощо) ⁹.

⁶ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

⁷ Косова Т., Басанцов І. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 27.

⁸ Єпіфанов А., Сало І., Дьяконова І. Бюджет і фінансова політика України : навч. посіб. Київ : Наук. думка, 1997. С. 83.

⁹ Базилевич В. Державні фінанси : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 128 с.

П. Шевчук визначає соціальний захист як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов ¹⁰.

В. Скуратівський зазначає, що соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах ¹¹.

В. Москаленко зазначає, що соціальний захист – це система заходів і відповідних інститутів, призначених для забезпечення нормального існування людини, підвищення рівня задоволення її соціальних потреб, якості життя та перспектив ¹².

Соціальний захист розглядається також як комплекс правових, економічних та соціальних гарантій, що забезпечують кожному працівникові на безпечну працю, економічний захист і підтримку працівників та їхніх сімей у разі тимчасової втрати працездатності, медичну, соціальну і професійну реабілітацію. Так, відома українська дослідниця Н. Борецька розглядає соціальний захист як систему соціальних та економічних прав і гарантій, що закріплюються державою і реалізуються її соціальною політикою на основі рівня, достатнього для відтворення й розвитку особистості на всіх етапах життєдіяльності людини. З огляду на ризиковий характер життєдіяльності людини в умовах ринкової економіки В. Рудик визначає соціальний захист як систему заходів економічного, організаційного та правового характеру, що реалізується державою щодо громадян, які у зв'язку з

¹⁰ Шевчук П. Соціальна політика та соціальна безпека : навчальний посібник. Львів : Вид-во ЛРІДУ УАДУ, 2003. 178 с.

¹¹ Скуратівський В. Соціальна політика. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. Колегія : Ю. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1. С. 546–548.

¹² Москаленко В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. Наукові записки. 2003. Т. 21. С. 42.

настанням соціального ризику потребують матеріального забезпечення (допомоги)
13.

Аналіз наукових джерел дає змогу дійти висновку, що зміст категорії «соціальний захист» науковці трактують у вигляді діяльності, комплексу, функції, системи, сукупності й механізму. На нашу думку, зміст цієї категорії більш цілісно розкриває поняття «система», що передбачає сукупність елементів, які комплексно взаємодіють і запускають механізми, відповідні заходи, що сприяють досягненню належного рівня добробуту населення.

Державна соціальна політика має значний вплив на всі сфери життя суспільства. Ефективна державна політика може допомогти вирішити актуальність проблеми суспільства, покращити життя людей та забезпечити сталий розвиток країни. Неефективна державна політика може призвести до негативних наслідків, таких як економічні кризи, соціальні конфлікти та деградація довкілля.

Важливо, щоб державна соціальна політика розроблялась та реалізовувалась з урахуванням думки громадськості. Громадськість має право брати участь у процесі формування та реалізації державної соціальної політики.

«Найважливішим завданням соціального захисту є забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, сприяння динамічному і гармонійному розвитку людей, соціальна справедливість та зниження рівня бідності, які забезпечують суспільству стабільність, громадянський мир і успішний економічний розвиток»¹⁴.

Оскільки соціальний захист, особливо бідних верств населення, допомагає визначити зрілість суспільства, його відсутність означає соціальну неспроможність. Низький рівень соціального захисту часто збігається з низьким рівнем доходів і продуктивності. Але не завжди.

¹³ Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян : навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. С. 11.

¹⁴ Малімон В. І. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. С. 133.

Існують приклади відносно заможних суспільств з низьким рівнем соціального захисту, а також країн з низькими доходами з напроцуд високим рівнем соціального захисту. Надання соціального забезпечення та інших форм захисту може розпочатися навіть в умовах масової бідності; критично важливим питанням є визначення пріоритетів. Як підкреслює Роджер Бітті у своїй роботі «Соціальний захист для всіх: але як?»¹⁵: *«Абсолютно ясно, що дуже велика частка населення в більшості регіонів світу не користується жодним соціальним захистом або охоплена ним лише дуже частково»*. Частково це є результатом того, що значна кількість людей працює в неформальному секторі в країнах, де захист є перевагою на робочому місці, а не правом громадянства. Є підстави побоюватися, що проблема поглиблюється: у багатьох країнах більша частина чистих робочих місць створюється за межами формального, організованого сектору; і навіть у ньому дедалі частіше зустрічаються аутсорсинг та інші форми менш захищеної зайнятості.

Усе це вимагає інноваційних способів розширення захисту. Історично солідарність між захищеними та іншими була недостатньою для досягнення широкого охоплення, часто через побоювання, що рівень захисту буде розмитий (знівельований). Ситуація може змінитися, оскільки все більше захищених осіб побоюються втратити набуті здобутки, а отже, прагнуть до більшої чисельної сили. Але навіть у найбагатших країнах існує стійкий інформаційний страх, який відлякує прихильників держави загального добробуту, яка, як правило, спрощено асоціюється з негнучким ринком праці.

Проблема з розширенням охоплення є насамперед політичною. Проте, очевидно, нелогічно очікувати, що соціальна політика буде основним засобом

¹⁵ Beattie Roger. Social protection for all : But how? URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/17160695.pdf>.

досягнення соціальних цілей: вона може спробувати вирішити те, що не вирішується адекватною макроекономічною політикою, але не може замінити її.

Не слід ставити надмірних вимог до систем соціального захисту - вони явно не можуть замінити адекватну макроекономічну політику. Вони також не можуть самі по собі забезпечити справедливий розподіл заробітної плати та інших доходів. Свою роль повинні відігравати інші заходи, наприклад, гідна мінімальна заробітна плата (доповнена сімейними виплатами для працівників з дітьми), прогресивний прибутковий податок і податок на багатство. Деякі схеми соціального захисту перерозподіляють кошти від багатих до бідних, але це не може (і не повинно) бути головною метою всіх схем, якщо ми хочемо належним чином захистити інтереси людей, коли вони хворіють, стають інвалідами, безробітними, виходять на пенсію тощо. Регіональна економічна політика також має важливе значення, оскільки швидкі структурні зміни мають тенденцію залишати певні регіони у відносно слабкому економічному становищі – національна система соціального захисту не є ефективним інструментом для вирішення цієї проблеми, навіть якщо вона може відігравати вирішальну роль у пом'якшенні та обмеженні негативних наслідків, які можуть виникнути.

В основному, існує чотири варіанти розширення соціального захисту:

розширення обов'язкового охоплення накопичувальними системами;

сприяння добровільному охопленню накопичувальними системами, в тому числі шляхом надання державних субсидій;

запровадження універсальних пільг або послуг, що фінансуються із загальних доходів держави;

запровадження або розширення пільг чи послуг, що залежать від рівня доходу (соціальна допомога), які також фінансуються із загальних доходів держави.

Жоден з цих варіантів не можна виключати апріорі. Усі вони, ймовірно, відіграватимуть певну роль у повністю розвинутій системі соціального захисту. Але

необхідно ретельно проаналізувати їхні ролі та зв'язки між ними. Досягнення кращого розуміння цих питань має вирішальне значення для досягнення прогресу і є ключовим елементом поточної роботи МОП у цій сфері ¹⁶.

Інший аспект соціального захисту розглядають Деніс Латуліпп і Джон Тернер у статті «Частковий вихід на пенсію та пенсійна політика в індустріально розвинених країнах». Традиційні пенсії передбачають різкий перехід від постійної, регулярної, захищеної роботи до повного робочого дня (а отже, неминуче для більшої частини чоловічої робочої сили, ніж для жіночої). Але в багатьох країнах є спроби запропонувати більш поетапний перехід, який часто включає роботу на умовах неповного робочого дня, а іноді й часткові пенсійні виплати. Це пов'язано з ключовим зрушенням у багатьох країнах від заохочення більш раннього виходу на пенсію (яке частково ґрунтувалося на хибному аргументі, що це допоможе зменшити безробіття) до створення стимулів для працівників залишатися на роботі довше (на більш вагомому аргументі, що це сприятиме економічному зростанню та фінансуванню очікуваних соціальних виплат). Латуліпп і Тернер розглядають переваги, недоліки та витрати часткового виходу на пенсію, а також його зв'язок з пенсійною реформою. Вони повідомляють, що поки що небагато працівників скористалися частковим виходом на пенсію, частково через те, що стимули не зробили його дуже привабливим навіть для тих (небагатьох), хто має таку можливість. Підкріплений даними та прикладами, їхній аналіз допомагає з'ясувати, що потрібно для розробки політики, яка б краще регулювала цей важливий перехідний період у житті працівників.

¹⁶ Beattie Roger. Social protection for all : But how? URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/17160695.pdf>.

1.2 Історична еволюція поняття «соціальний захист населення»

Поняття «соціальний захист», яке з'явилося не сьогодні, а його коріння сягають у глибоку давнину, коли ще люди жили в первісних общинах. Вже тоді взаємодопомога була не просто бажанням, а необхідністю для виживання. Це історія боротьби за справедливість, рівність і гідне життя для всіх.

У багатьох древніх цивілізаціях існували релігійні та моральні норми, що заохочували турботу про бідних і хворих. Ці норми часто закріплювали в законах і традиціях. В давні часи релігія відігравала вагомую роль у забезпеченні соціальної справедливості, таких як милосердя та допомоги нужденним. Хоча і рабство було широко розповсюдженим явищем, проте в деяких античних суспільствах існували обмеження на жорстоке поводження з рабами, а також практики їх визволення.

Початок соціального захисту розпочався з того моменту, коли люди почали усвідомлювати всі переваги створених представницьких органів, які займалися певними питаннями місцевого значення. Адже виникла потреба в захисті через несприятливі життєві ситуації, вирішення яких було б спрямоване на полегшення життя кожного, хто цього потребує.

Соціальні джерела правових форм соціального забезпечення беруть свій початок у моральних засадах суспільства, в категоріях чуйності, співчуття, справедливості, гуманності, милосердя, спрямованих на підтримку людини, яка фізично об'єктивно не здатна забезпечити себе та своїх утриманців. В основі цього інституту лежить прагнення людської спільноти надати одному з аспектів суспільного інтересу – сприяння фізичному існуванню людського суспільства, захист слабких, непрацездатних хворих, інвалідів, дітей, зрештою - скажімо так, факультативних, тобто тих, хто ще не може працювати і тих, хто наполегливо продовжує працювати. Це прагнення було реалізоване для державного регулювання та його допомоги.

У первісному суспільстві допомога людям похилого віку та немічним чітко реалізується відповідно до звичаю. У рабовласницькому суспільстві, де двома антагоністичними класами були вільні і раби, рабам не можна було надавати допомогу незалежно від віку, інвалідності або хвороби, тому що вони вважалися продукцією, а не людьми. Вільні громадяни, в свою чергу, поділялися на верстви залежно від стану майна. Відомо, що в Стародавній Греції та Стародавньому Римі проявлялися такі форми допомоги ветеранам військової служби як: пенсії та земельні наділи. А також для незаможних вільних людей була запроваджена така благодійність як: безкоштовна роздача хліба, продуктів, утримання громадських лазень.

Невеликі факти з історії України дають захоплюючі свідчення не тільки про походження соціального забезпечення, а й про те, який зміст вкладали в це поняття і для кого воно призначалося. У давні часи перші кроки та спроби певних видів соціальної допомоги часто були імпровізованими князями. Зокрема, такі державні рішення, як результат у 911 та 945 роках, були прийняті київськими князями Ігорем та Олегом «Про визволення полонених» відповідно до плану зобов'язати сторони викупити захоплених русичів та греків і повернути їх на батьківщину.

У 996 році князь Володимир оголосив грамоту, яка надавала духовенству і церковним структурам право опікуватися лікарнями, лазнями, притулками для самотніх. Князь Володимир використовував багато благодійних заходів: заснував школу для навчання бідних, богадільні, заснував традиційні свята, на яких годували і роздавали милостиню бідним, сиротам, вдовам. Князь Ярослав Володимирович заснував сирітський притулок, в якому виховувалося 300 хлопчиків.

Фахівці вважають, що «Руська правда» князя Ярослава була першим слов'янським законом, який був записаний подібно до соціальної програми.

Важливу роль у становленні інституту соціальної допомоги відіграло християнство. Єпископ Переяславський Єфрем будував лікарні для бідних і сиріт

та призначав лікарів, щоб вони могли абсолютно безкоштовно доглядати і лікувати хворих і в інших містах.

Народними осередками милосердя були благодійні заклади для поранених і старих воїнів Запорозької Вольниці. Шпиталі для немічних створювалися при монастирях – Печерському в Києві, Чернігівському, Лебединському під Чигирином, при Лемківській церкві під Овручем. сиротинці, богадільні. Особливо ця діяльність активізувалася під час воєнних дій.

Згодом діяльність різних організацій та інституцій щодо покращення підтримки соціально вразливих груп населення покращилася. Зокрема, значного поширення набули українські братства – православні громадські об'єднання. Так, у передмісті Львова у 14 столітті було відкрито чотири шпиталі; Київське братство мало власну школу та шпиталь для бідних; у Кам'янці-Подільському відкрили вірменський шпиталь, де на кошти місцевої громади лікувалися пацієнти різних національностей.

Соціальну допомогу також надавала самоврядна селянська громада. Зазвичай громада мала сирітську раду та суддю, а також сирітські притулки. Українська церква також була духовним центром, який об'єднував церкву, школу та лікарню. На початку ХХ ст. культурно-просвітницьке товариство «Просвіта» проводило велику соціальну роботу. У 1918 році в Києві було організовано Товариство Червоного Хреста України, яке відіграло значну роль в організації допомоги біженцям, інвалідам, сиротам, військовополоненим, лікарням, харчуванню, санітарній освіті.

З розвитком промислового виробництва виникають нові напрямки соціального захисту, подібні до тих, що існують у сучасному суспільстві. Передусім, це було зумовлено соціальною потребою, спровокованою страйками у царській росії у 1912 році. Так, в цей час запроваджується колективна відповідальність за соціально незахищені верстви населення, зокрема утримання

людей похилого віку, сиріт, безробітних. Закладаються основи соціального захисту громадян на випадок нещасного випадку на виробництві та у зв'язку з хворобою. Також у цей час на законодавчому рівні запроваджуються пенсії через каліцтво на виробництві, щоправда, спочатку така соціальна гарантія надавалася лише гірникам, а згодом набула поширення і на інші робочі групи. Таким чином, на законодавчому рівні вперше закладається концепція обов'язкового страхування. Загалом на початку більшовицького панування соціальному забезпеченню приділяється особлива увага. До прикладу, приймається низка декретів та розпоряджень з питань соціального забезпечення, відкриваються соціальні установи. На нормотворчому рівні визначається право застрахованих осіб на матеріальне забезпечення у вигляді допомоги з тимчасової непрацездатності, у зв'язку з вагітністю та пологами, на поховання. Визначаються основні засади страхування на випадок безробіття, запроваджуються пенсії по інвалідності. Водночас такі благородні соціальні ініціативи супроводжувалися додатковою метою більшовиків щодо посилення свого впливу на маси. Він здійснювався через профспілкові організації, які через своїх представників брали участь у страхових конференціях, проводили відповідну роботу зі страховими органами. Від 1921 року бере свій початок соціальне страхування найманих працівників, при цьому страхові кошти для подальших виплат формувалися за рахунок внесків підприємств. Однак така система змінюється із введенням «воєнного комунізму». В цей час радянська держава повертається до принципу соціального страхування коштом державних ресурсів, а не за рахунок акумульованих страхових внесків ¹⁷.

Таким чином, історія нашої країни відображає використання різних видів соціальної допомоги. Однак така увага мала переважно державний характер і була

¹⁷ Яремчук С. С., Гнатчук О. С., Шестакова К. Ю. Еволюція систем соціального захисту : від концепцій до сучасної практики. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8150/892-Article%20Text-1611-1-10-20230907.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

по суті соціальною допомогою, яка не повною мірою відповідала потребам громадянського суспільства, мала періодичний характер і не могла бути обов'язковою. Водночас слід визнати, що великий досвід соціального забезпечення став моральним, на основі якого створювалася громадська думка, уявлення суспільства про обов'язок суспільства та принципи організації базового соціального забезпечення щодо необхідності створення державної системи шляхом належного регулювання; здійснення соціального забезпечення для всього населення, а не його обраної частини; встановлення на законодавчому рівні соціальних стандартів у цій сфері як мінімально допустимого обсягу матеріальних благ, право на які має людина.

1.3 Базові функції та принципи соціального захисту населення

Соціальний захист населення – це як парасолька, яка захищає людей від різних життєвих негараздів. Соціальний захист – це система, яка допомагає таким людям, забезпечуючи їх мінімальним рівнем життя і підтримкою.

Таким чином, можна сказати, що соціальний захист – це не просто набір законів і правил, а дуже важлива складова суспільства, яка допомагає забезпечити добробут і безпеку кожної людини.

При розробленні і реалізації соціальної політики постає питання про соціальні пріоритети, тобто функції, принципи, класифікацію, моделі та інструменти, які визначаються суспільством на цьому етапі розвитку найбільш нагальними і терміновими та вимагають першочергового рішення.

Соціальний захист населення лежить у площині соціальної функції держави. Основним призначенням соціальної функції забезпечення людині гідного існування, вільного розвитку особистості, захисту сім'ї, соціальної справедливості і соціальної захищеності. Основні функції соціального захисту відобразив П. Спікер. Такими функціями він вважає: підтримання належного нинішнього рівня життя громадян і

запобігання бідності – превентивна функція; покращення умов у майбутньому та за погіршення ситуації – запровадження необхідних механізмів впливу – реабілітаційна функція (пом'якшення наслідків бідності через надання допомоги у грошовій, натуральній чи безготівковій формах) ¹⁸.

Отже, державна політика виконує ряд важливих функцій, які можна поділити на три групи:

1. Регулятивна функція: встановлення правил та норм поведінки у певній сфері суспільного життя; визначення стандартів та вимог до якості продукції та послуг; забезпечення захисту прав та інтересів споживачів.

2. Розподільча функція: визначення пріоритетів у розділі ресурсів та благ; перерозподіл ресурсів від одних груп населення до інших; надання соціальної допомоги та підтримки вразливій верстві населення.

3. Стимулююча функція: створення сприятливих умов для розвитку певних сфер суспільного життя; заохочення інновацій та підприємства; підтримка наукових досліджень та розробок.

Система принципів юридичного механізму соціального захисту в Україні є юридичною конструкцією, котрою охоплено дві групи принципів, а саме загальноправові (універсальні, базові) принципи та принципи соціального захисту. Загальноправові принципи права загалом є засадничими ідеями, які дозволяють вказаному юридичному механізму діяти та розвиватись в якості невід'ємної частини правової системи України, не створюючи ризики для існуючого правопорядку загалом та в соціальній сфері, зокрема. Що ж стосується власне принципів соціального захисту, то ці засадничі ідеї дозволяють відповідному юридичному механізму діяти та розвиватись з урахуванням мети соціального права загалом та мети соціального захисту, зокрема, а саме – в якості окремого виду юридичних механізмів, охоплених режимом дії соціального права України.

¹⁸ Спікер П. Соціальна політика : теми та підходи. Київ : Фенікс, 2000. С. 89.

Викладене дає підстави стверджувати, що до основних спеціальних принципів юридичного механізму соціального захисту в контексті соціального ризику слід віднести такі принципи соціального захисту¹⁹:

1) принцип гуманістичної соціальної справедливості соціального захисту. Цей принцип спрямований на гарантування соціальної безпеки усім членам суспільства, лише через те, що вони є людьми, а відповідно – і здійснення заходів соціального захисту щодо людей, які у світлі соціальних стандартів вважаються вразливими людьми, рівень соціальної безпеки якої є критичним.

Таким чином, дія юридичного механізму соціального захисту передбачає побудову правової та соціальної держави, в якій: по-перше, діє ефективно соціальне право, забезпечуються соціальні права та законні інтереси у соціальній сфері; по-друге, уповноважені суб'єкти соціальної сфери запобігають виникненню соціальних ризиків, усувають соціальні ризики, що виникли або ж, якщо їх усунення не можливо, – мінімізують і компенсують їх негативний ефект.

2) принцип загальності та доступності соціального захисту. Цей принцип в контексті загальності передбачає рівну можливість в отриманні благ, що культивуються національною системою соціального забезпечення, усіма категоріями громадян, які потребують таких благ (також громадян, котрим такі блага повинні бути наданні, навіть, якщо вони не усвідомлюють потреби в них). Що стосується частини розглядуваної засадничої ідеї в частині доступності соціального захисту, то цей елемент зазначеного принципу доповнює попередній елемент (загальність такого захисту). Це поясним тим, що «доступність» вказує на те, що держава повинна не лише декларувати можливість кожного, хто потребує соціального захисту, отримати такий захист, але й обов'язок уповноважених суб'єктів соціальної сфери створити інклюзивні умови, за яких потребуючі

¹⁹ Анпілогова Б. Ю. Основні принципи соціального захисту в контексті соціального ризику. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290689/284308>.

соціального захисту особи можуть усвідомити таку потребу (або особи, відповідальні за таку особу) та повсякчас звернутись за відповідним захистом й отримати його в належній мірі;

3) принцип системності та комплексності соціального захисту. Цей принцип передбачає комплекс найважливіших вимог, що висуваються соціальним правом до здійснення соціального захисту, який має враховувати соціальні ризики, котрі заходами соціального захисту попереджаються, ліквідуються або ж мінімізуються (компенсуються). У цьому сенсі йдеться про: цілісність мети, завдань, форм, способів, засобів та методів здійснення соціального захисту, що досягається співвідношенням їх з нормами Конституції України, а також з метою та завданнями соціального права України, з конституційною місією держави щодо формування суспільства, якому кожна людина може реалізувати своє право на соціальну безпеку; узгодженість сутнісних компонентів соціального захисту між собою; узгодженість соціального захисту з метою соціальної та економічної політики держави, а відповідно – з економічними можливостями держави.

4) принцип ресоціалізації як принцип соціального захисту. Соціальний захист усуває соціальні ризики, пов'язані із десоціалізацією шляхом реабілітації та повноцінної інтеграції до суспільства вразливих категорій осіб, які були десоціалізовані або ж перебувають на шляху соціального відчуження, а саме: ізолюються від суспільства та втрачають навички повноцінно взаємодіяти з іншими членами суспільства. Таким чином, цей принцип тісно пов'язаний з ідеями принципу гуманістичної соціальної справедливості та принципу загальності соціального захисту, адже він поширює соціальний захист на осіб, котрі зазвичай не включені в суспільство (тобто, навіть той факт, що ці особи фактично не мають реальної ваги в житті суспільства, не є підставою для того, щоб відмовити таким людям у сприянні їх повноцінному та гідному життю).

5) принцип адаптивності соціального захисту. Принцип адаптивності насамперед вимагає, щоби система соціального захисту населення характеризувалась спроможністю до постійного розвитку соціально-захисного потенціалу, приймаючи до уваги змінюваність спектру соціальних ризиків, які є факторами виникнення підстав для формування складних життєвих обставин для членів суспільства, а отже – виникнення потреби у соціальному захисті. Крім того, в контексті соціальних ризиків принцип адаптивності вимагає, щоби юридичний механізм соціального захисту був здатний адаптуватися до мінливих обставин буття людини і суспільства, а відповідно – до соціальних ризиків й до мінливих потреб та обставин буття осіб, які потребують або можуть у перспективі потребувати у соціальному захисті. В силу цього, принцип адаптивності також вимагає, щоби не лише держава, але й також органи місцевого самоврядування, суб'єкти громадянського суспільства та інші суб'єкти соціального права України грали активну роль у розробці та реалізації політики соціального захисту в державі на національному, місцевому (регіональному, локальному), а також на організаційному рівнях.

б) принцип адресності соціального захисту. Сутність цього принципу виявляється у тому, що юридичний механізм соціального захисту в своєму прояві має безпосередньо досягати мети соціального захисту, осмисленої в контексті феномена соціального ризику, а саме: а) захищати всіх без винятку осіб, які потребують соціального захисту; б) враховувати потреби у соціальній безпеці тих, хто може зіткнутися із соціальними ризиками або ж опинитися у складній життєвій ситуації; в) враховувати не лише загальні, групові інтереси осіб у рамках їх соціального захисту, а й особливі інтереси у цій сфері, пов'язані з комбінацією соціальних ризиків, які індивідуалізують об'єктивне вираження функціонування юридичного механізму соціального захисту щодо відповідних осіб.

7) принцип надійності соціального захисту. Аналізуючи принцип адресності нами було помічено в якості окремої вимоги цієї фундаментальної ідейної засади аналізованого юридичного механізму те, що цей механізм у своїй дії не повинен створювати нових соціальних ризиків або ж посилювати існуючі соціальні ризики. Ця вимога по суті співвідноситься практично з усіма іншими принципами соціального захисту, які аналізуються в контексті теорії соціальних ризиків, проте найбільшою мірою знаходить своє вираження у принципі надійності соціального захисту. При цьому надійність соціального захисту в Україні передбачає зокрема створення публічних гарантій, за яких: по-перше, кожна людина може бути впевненою в тому, що в далекій перспективі юридичний механізм буде здатним існувати та ефективно діяти; по-друге, фактично виключається можливість виникнення ситуації, за якої соціальна допомога не дійде до її адресата, а соціальні послуги не будуть доступними для тих чи інших громадян, які їх потребують.

Отже, основними принципами соціального захисту є принципи соціальної справедливості та соціального партнерства, котрі покликані забезпечувати інтеграційну роль держави у суспільстві. Так, Міжнародна організація праці (далі – МОП) визначає поняття соціального захисту як загальну базову соціальну підтримку всім громадянам незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу. Конвенція МОП 1952 р. та наступні міжнародні трудові норми містять дев'ять основних складових соціального захисту, таких як медична допомога, допомога внаслідок хвороби, допомога по безробіттю, у зв'язку з народженням дитини, допомога сім'ям з дітьми, внаслідок виробничого травматизму і професійного захворювання, за інвалідністю, за віком, у разі втрати годувальника²⁰. Тобто наявне широке трактування соціального захисту як соціальної підтримки, яка надається всьому населенню, метою якої є соціальна безпека.

²⁰ Журавський В. та ін. Українські Закони. Соціальний кодекс України : Проект / Християнсько-демократична партія України. Київ : Логос, 1998. С. 17.

Таким чином, принципи соціального захисту безпосередньо перетворюють загальнолюдські цінності на норми права, а відповідно – дозволяють означеним цінностям знайти фактичний вираз у житті людини, суспільства та держави, формуючи соціально безпечні умови буття особистості, суспільства та держави.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правове забезпечення державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні

Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки в Україні – це сукупність законів, підзаконних актів та інших нормативних документів, які регулюють відносини у сфері соціального захисту населення. Воно визначає права та обов'язки громадян, держави та місцевого самоврядування в забезпеченні соціального захисту, а також механізмів його реалізації.

На сьогоднішній день в Україні обов'язок щодо організації та надання соціального забезпечення і соціального захисту населення покладено на державу. Згідно з Конституцією України, держава бере на себе виконання соціально-захисної функції, яка становить частину загальної спрямованості держави щодо забезпечення прав та свободи громадян та їх гарантій. Значна роль відводиться державі в управлінні системою соціального забезпечення та соціальної підтримки населення, формування відповідних державних органів, і не останню роль у цьому процесі відводиться Верховній Раді України.

Верховна Рада України забезпечує законодавчу основу для управління соціальним захистом населення шляхом прийняття відповідних законів. До повноважень Верховної Ради України належить *«затвердження*

загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля»²¹.

Конституцією України чітко визначаються «Права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;

Основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки»²².

Правові засади формування та застосування державних соціальних стандартів і нормативів, спрямованих на реалізацію закріплених Конституцією України та законами України основних соціальних гарантій, визначено в Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»²³, відповідно до якого державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій; державні соціальні гарантії (встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму); державні соціальні стандарти (встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій). Надання державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю, а також надання державної соціальної допомоги на догляд врегульовано Законом України «Про

²¹ Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

²² Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

²³ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5.10.2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам»²⁴. Окремим законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»²⁵ гарантуються рівні з усіма іншими громадянами можливості участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість особам з інвалідністю ефективно реалізувати права та свободи людини і громадянина та вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними можливостями, здібностями й інтересами.

17 січня 2019 р. Верховна Рада України на заміну Закону 2003 р. ухвалила новий Закон «Про соціальні послуги»²⁶, який набрав чинності з 1 січня 2020 р. Ним визначено основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику, подолання складних життєвих обставин та / або мінімізацію їх наслідків, особам / сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Відмінністю цього Закону від попереднього є зміна основних засад надання соціальних послуг на основні мети надання соціальних послуг, зокрема: 1) профілактика складних життєвих обставин; 2) подолання складних життєвих обставин; 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин; основні принципи надання соціальних послуг, які ґрунтуються на: дотриманні прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю; гуманізмі; забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; повазі до честі та гідності; толерантності; законності; соціальної справедливості; доступності та відкритості; неупередженості та безпечності; добровільності; індивідуальному підході; комплексності; конфіденційності; максимальної ефективності та прозорості використанні надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів; забезпеченні високого

²⁴ Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>.

²⁵ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.

²⁶ Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

рівня якості соціальних послуг. Важливою відмінністю нової редакції Закону є визначення системи надання соціальних послуг, що включає правову основу, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації надання соціальних послуг.

Прийняття Закону України «Про соціальні послуги» від 19 січня 2019 р. уможливило відхід від непрозорих пілг та неефективних соціальних виплат, більше притаманних радянській системі соціального захисту, та перехід до притаманних європейській моделі соціального забезпечення форм і механізмів соціального забезпечення, закладає передумови для ширшого залучення до надання соціальних послуг недержавних організацій та установ. Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. При цьому визначається, що системою надання соціальних послуг є правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації надання соціальних послуг (ст. 7).

Низка спеціальних законів України врегульовує законодавчу систему соціального захисту окремих груп населення та членів їхніх сімей, зокрема: «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»²⁷ встановлює основні засади державної політики щодо ветеранів праці, інших громадян похилого віку і спрямований на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття, а також гарантує ветеранам праці та громадянам похилого віку рівні з іншими громадянами можливості в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливі

²⁷ Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>.

умови для повноцінного способу життя; «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»²⁸ відповідно до Конституції України та Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначає правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття; «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»²⁹ врегулює основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на охорону їхнього життя і здоров'я та створює єдиний порядок визначення категорій зон радіоактивно забруднених територій, умов проживання і трудової діяльності на них, соціального захисту потерпілого населення; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»³⁰ встановлює правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них; «Про соціальний захист дітей війни»³¹ встановлює правовий статус дітей війни і визначає основи їх соціального захисту та гарантує їх соціальну захищеність шляхом надання пільг і державної соціальної підтримки; «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист»³² встановлює статус ветеранів

²⁸ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.

²⁹ Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 р. № 796-XII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>.

³⁰ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

³¹ Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 р. № 2195-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>.

³² Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист : Закон України від 24.03.1998 р. № 203/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80>.

військової служби, органів внутрішніх справ, Національної поліції, податкової міліції, державної пожежної охорони, Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, визначає основні засади державної політики щодо соціального захисту громадян, звільнених з військової служби, служби в органах внутрішніх справ, Національної поліції, Державній пожежній охороні, Державній кримінально-виконавчій службі України, органах і підрозділах цивільного захисту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, та членів їхніх сімей, визначає гарантії, які забезпечують їм гідне життя, активну діяльність, шану та повагу в суспільстві; «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей»³³ встановлює правові основи забезпечення соціального захисту військовослужбовців, які звільнитимуться у зв'язку зі скороченням чисельності Збройних Сил України в ході їх реформування, та членів їхніх сімей; «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»³⁴, метою цього Закону є відновлення історичної справедливості, встановлення порядку реабілітації репресованих осіб та осіб, які потерпіли від репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр., відновлення їхніх політичних, соціальних, економічних та інших прав, визначення порядку відшкодування шкоди, завданої таким особам унаслідок репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 рр., недопущення повторення злочинів тоталітарних режимів; «Про соціальний і правовий захист

³³ Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей : Закон України від 15.06.2004 р. № 1763-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1763-15>.

³⁴ Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 р. № 962-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12>.

військовослужбовців та членів їхніх сімей»³⁵ відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їхніх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі. Соціальний захист громадян України, які залишилися проживати на тимчасово окупованих територіях та внутрішньо переміщених осіб, забезпечення їх конституційних прав регулюється прийнятим у жовтні 2014 р. (№ 1706-VII) Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»³⁶, в якому відповідно до Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлюються гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб. Ст. 7 передбачено забезпечення реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту відповідно до законодавства України. Зокрема внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території мають право на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, безпосередньо у робочих

³⁵ Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

³⁶ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання, перебування³⁷.

Водночас низкою підзаконних актів встановлюється порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг; особливості реалізації прав деяких категорій осіб на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; порядок використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам; здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам; питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей, а також інших платежів з рахунків, відкритих в органах Казначейства; перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. Зокрема відповідно до Постанови КМУ (від 01.10.2014 № 505) «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг»³⁸ визначено механізм надання щомісячної адресної грошової допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. Грошова допомога надається внутрішньо переміщеним особам, які перемістилися з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, розташованих на лінії

³⁷ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

³⁸ Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова КМУ від 01.10.2014 № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.

зіткнення, а також внутрішньо переміщеним особам, житло яких зруйновано або стало непридатним для проживання і які взяті на облік у структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органах з питань соціального захисту населення міських, районних у містах (у разі утворення) рад, з дня звернення за її призначенням по місяць зняття з такого обліку включно, але не більше ніж на шість місяців.

Незважаючи на те, що система соціального законодавства України є достатньо розгалуженою, включаючи акти загальної дії та акти спеціальної дії, які спрямовані на певні категорії та групи соціально вразливих верств населення, потребує подальшого вдосконалення законодавства щодо соціального захисту мирного (цивільного) населення, яке постраждало внаслідок бойових дій чи збройних конфліктів.

Подальший розвиток законодавства про соціальний захист потребує внесення змін та доповнень до чинного соціального законодавства України, зокрема щодо врегулювання питань соціального захисту для учасників та осіб, постраждалих внаслідок війни та воєнних конфліктів, членів їхніх сімей у частині визначення статусів, переліку пільг та виплат – це є найважливішим питанням розвитку сучасного суспільства і держави і потребує наукового обґрунтування та прогнозування наслідків застосування.

2.2 Інституційні засади реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні

Інституційні засади соціального захисту в Україні – це сукупність державних органів, установ та організацій, які відповідають за розробку, прийняття та реалізацію соціальної політики. Ці структури створюють правове поле, визначають механізми фінансування, надають соціальні послуги та здійснюють контроль за їх

наданням. Важливо підвищувати рівень життя населення, забезпечувати соціальну справедливість та створювати умови для розвитку кожного громадянина.

Згідно зі ст. 75 Конституції України, єдиним органом законодавчої влади України є Верховна Рада України. Через це законотворча робота – це її найоб'ємніша і найважливіша функція, тобто формування правової системи держави, забезпечення правового регулювання суспільних відносин. Водночас український парламент – це і представницький орган – через зв'язок депутатів з виборцями у його діяльності знаходять відображення соціальні інтереси різних суспільних груп (в законах, постановах та інших актах Верховної Ради України).

На виконавчу владу Основний закон держави покладає обов'язок розробляти і втілювати державну політику, спрямовану на виконання законів, та управляти різними сферами суспільного життя. При цьому Кабінет Міністрів України – найвищий орган виконавчої влади – підзвітний Верховній Раді України. Виконавча влада – системне утворення, яке включає комплекс органів виконавчої влади (Кабінет Міністрів – центральні – місцеві органи державної влади) та сукупність правових норм, що регулюють структуру, систему органів виконавчої влади, процеси її функціонування та розвитку .

Інституціями соціального захисту на сьогодні є:

Міністерство соціальної політики, органи та установи, що належать до сфери його управління.

Національна соціальна сервісна служба та її територіальні органи.

Пенсійний фонд України.

Фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування та їх територіальні органи.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та інші надавачі будь-яких видів соціальної підтримки.

Державна соціальна підтримка населення в Україні представлена широким спектром соціальних допомог, соціальних послуг, соціальних пілг та субсидій, які охоплюють найменш забезпечені та найбільш уразливих категорій населення і гарантують їм рівень доходів, не нижчий від законодавчо встановленого мінімуму.

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання соціальних послуг та проведення соціальної роботи, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, ветеранів праці, ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України в частині організації виплати їм до Дня Незалежності України разової грошової виплати, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час

надання соціальної підтримки (державна допомога, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що проводяться за рахунок державного бюджету, соціальні послуги) та за дотриманням прав дітей, а також забезпечує формування та реалізує державну політику щодо здійснення державного нагляду у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності в частині забезпечення відповідності законодавству рішень уповноваженого органу управління в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку (далі – уповноважений орган управління), державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення (перерахунку) і виплати пенсій у солідарній системі, у сфері гуманітарної допомоги»³⁹.

Основними завданнями Міністерства соціальної політики України є:

Реалізація державної політики стосовно регулювання ринку праці, процесів трудової міграції, визначення правових, економічних і організаційних засад зайнятості населення, його захисту від безробіття.

Здійснення державної політики зі забезпечення державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій для населення, координація розроблення проектів прогнозів і державних програм з питань соціальної та демографічної політики.

Визначення і реалізація державної політики, спрямованої на установлення державних соціальних гарантій щодо прав громадян на працю, оплату праці,

³⁹ Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п#Text>.

нормування та стимулювання праці, фахової кваліфікації робіт і професій, умов праці.

Творення основних напрямків державної політики та проведення, відповідно до закону державного нагляду в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, соціального діалогу з питань реалізації державної соціальної політики, регулювання соціально-трудових відносин.

Утілення в життя державної політики у сфері пенсійного забезпечення громадян.

Формування державної політики стосовно надання адресної соціальної допомоги вразливим верстам населення, у тому числі малозабезпеченим та багатодітним сім'ям.

Участь у розробленні й реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Реалізація державної політики, спрямованої на соціальну й фахову адаптацію військовослужбовців Збройних Сил України.

Створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери.

Національна соціальна сервісна служба України (Нацсоцслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей.

Основними завданнями Нацсоцслужби є:

1) здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства щодо реалізації права на соціальні послуги, забезпечення якості їх надання, соціальної підтримки (різні види державної допомоги, пільги, житлові

субсидії та інші виплати, що здійснюються за рахунок коштів державного бюджету) та за дотриманням прав дітей;

2) здійснення координації діяльності структурних підрозділів місцевих держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад з питань соціального захисту населення щодо організації роботи з надання соціальної підтримки;

3) методичний супровід діяльності структурних підрозділів місцевих держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад з питань соціального захисту населення щодо правильності надання соціальної підтримки;

4) координація діяльності надавачів соціальних послуг;

5) планування, організація та координація діяльності територіальних органів Нацсоцслужби;

б) реалізація державної політики з питань:

проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг особам у складних життєвих обставинах, а також особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок військової агресії проти України, ветеранам війни, військовослужбовцям та членам їх сімей;

соціального захисту осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб;

запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми;

забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

соціального захисту бездомних осіб, соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також осіб, звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань;

волонтерської діяльності;

активного та здорового довголіття, подолання негативних наслідків старіння; гуманітарної допомоги.

Нацсоцслужба є юридичною особою публічного права, використовує власну печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, власні бланки, рахунки в органах Казначейства ⁴⁰.

Відповідно до Положення ⁴¹ Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу;

ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, осіб, які мають право на пільги, а також отримувачів житлових субсидій;

внесення пропозицій Міністрові соціальної політики щодо забезпечення формування державної політики із зазначених питань;

⁴⁰ Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п#Text>.

⁴¹ Положення про Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2148251-polozhennya-pro-pensijnyj-fond-ukrayiny>.

здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг відповідно до Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»;

профілактика нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

проведення перевірки обґрунтованості видачі, продовження листків непрацездатності та документів, що є підставою для їх формування, на базі інформації, що міститься в електронних системах та реєстрах;

здійснення контролю за використанням страхувальниками та застрахованими особами страхових коштів;

виконання інших завдань, визначених законом.

Пенсійний фонд України відповідно до покладених на нього завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові соціальної політики;

2) здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;

3) вивчає та аналізує ситуацію у сфері пенсійного забезпечення, загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, забезпечує проведення щорічних актуарних

розрахунків фінансового стану системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;

4) розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України та подає його Міністрові соціальної політики для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінетові Міністрів України, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення, здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг відповідно до закону, забезпечує своєчасне та у повному обсязі фінансування виплати пенсій, допомоги на поховання та інших виплат і соціальних послуг, які згідно із законодавством проводяться за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших джерел, визначених законодавством, складає звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України;

5) формує та веде реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (далі – реєстр застрахованих осіб) та у складі зазначеного реєстру – реєстр платників страхових внесків до солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та виконує інші завдання.

1 січня 2023 р. набув чинності Закон про приєднання Фонду соціального страхування (ФССУ) до Пенсійного фонду України, згідно з яким ПФУ та його територіальні органи є правонаступниками ФССУ і виконують функції зі соціального страхування.

На місцевому рівні функції соціального захисту покладено на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

2.3 Фінансове забезпечення державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні

Фінансове забезпечення соціального захисту населення є одним з найважливіших напрямків державної політики в Україні. Від ефективного фінансування залежить добробут мільйонів громадян, особливо вразливих верств населення: пенсіонерів, осіб з інвалідністю, малозабезпечених багатодітних сімей, внутрішньо переміщених осіб.

Основне джерело фінансування соціальних програм є – Державний бюджет. Кошти державного бюджету спрямовуються на виплату пенсій, соціальних допомог, фінансування закладів охорони здоров'я, освіти та соціальної сфери.

В Україні бюджетне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення здійснюється сьогодні відповідно до положень ст. 87-91 Бюджетного кодексу України за рахунок державного та місцевих бюджетів ⁴².

В Україні, в цілому, за період 2010-2023 роки видатки зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення суттєво зросли у абсолютному значенні – зі 104,5 млрд грн у 2010 році до 529,3 млрд. грн у 2023 році. У 2016 році та 2022 році видатки найбільші суттєво зросли – +82 млрд. грн та +87,9 млрд. грн, відповідно. Зростання абсолютного обсягу видатків зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення в інші роки становило, в середньому, +20 млрд. грн на рік.

В цілому, частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків зведеного бюджету найбільше значення мала у 2013 році та 2016 році – 28,7% та 30,6%, відповідно. У 2023 році частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків зведеного бюджету суттєво знизилася і становила 15%, що є най нижчим значенням за період 2010-2023 років.

⁴² Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

Загалом, негативна динаміка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у структурі видатків зведеного бюджету почала спостерігатися з 2017 року, коли порівняно з 2016 роком видатки зменшилися на 3,9% і продовжувала знижуватися, в середньому, на 3,5% щороку, до 2023 року. У 2021 році спостерігалось найменше значення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення у ВВП України – 6,7%, у 2022 та 2023 роках даний показник становив близько 8,8 та 8,6%, відповідно. У 2023 році на соціальне забезпечення було спрямовано 469,3 млрд грн або 11,7% сукупних видатків держбюджету. Це на 10,2% або на 43,3 млрд грн більше порівняно з 2022 роком. Зокрема видатки на соціальний захист пенсіонерів виросли на 40,7 млрд грн до 273,6 млрд грн через індексацію пенсій у 2023 році ⁴³.

За даними Мінфіну, за підсумками 2023 року видатки з місцевого бюджету на реалізацію соціальної політики зросли майже на 60% у порівнянні із 2021 роком. У 2022 році виконання бюджету за видатками на соціальну сферу складало 83,17% до уточненого річного плану, тобто не використано майже 5,9 млрд грн. За підсумками 2023 року виконання бюджету за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення становить 90,97% до уточненого річного плану, тобто не використано майже 4,45 млрд грн коштів місцевих бюджетів, запланованих на соціальну сферу ⁴⁴.

Це може свідчити про недоотримання запланованого обсягу доходів бюджету, низьку якість бюджетного планування у соціальній сфері, та подекуди прийняття несвоєчасних управлінських рішень, що у тому числі пов'язано із відсутністю проведення оцінки потреб населення у соціальних послугах.

⁴³ Козарезенко Л., Савченко Н., Кукурудз О. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4598/4541>.

⁴⁴ Фінансування соціальної сфери : хто фінансує та які процедури? URL: <https://parlament.org.ua/analytics/finansuvannya-soczialnoyi-sfery-hto-finansuye-ta-yaki-procedury>.

Для надання соціальної допомоги населенню у 2024 році спочатку було передбачено спрямувати 183 млрд грн, або на 12,2 млрд грн більше, ніж у 2023 році, зокрема:

- 31,5 млрд грн, або +64 % до 2023 р. – на субсидії на оплату житлово-комунальних послуг та придбання твердого палива та скрапленого газу;

- 20,2 млрд грн, або +77 % до 2023 р. – на допомогу малозабезпеченим сім'ям;

- 19,4 млрд грн, або +18 % до 2023 р. – на допомогу дітей з інвалідністю та осіб з інвалідністю з дитинства;

- 17,7 млрд грн, або +61 % до 2023 р. – на пільги на оплату житлово-комунальних послуг та придбання твердого палива та скрапленого газу;

- 4,6 млрд грн, або +44 % до 2023 р. – на допомогу дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;

- 2,4 млрд грн, або +49 % до 2023 р. – на допомогу дітей-сиріт та дітей без батьків-ського піклування;

- 1,9 млрд грн, або +63% до 2023 р. – на допомогу дітей одиноким матерям.

У січні – травні 2024 року із держбюджету на соцвиплати було спрямовано 187,2 млрд грн, зокрема у травні – 36,0 млрд гривень (рис. 2.1).

Ці кошти було спрямовано:

113,9 млрд грн, із них у травні – 23,5 млрд грн – на фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду;

Рис. 2.1 Основні соціальні видатки у січні-травні 2024 р. ⁴⁵

32,7 млрд грн, із них у травні – 5,9 млрд грн – на соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини;

6,4 млрд грн, із них у травні – 1,3 млрд грн – на підтримку малозабезпечених сімей;

⁴⁵ Мінфін : З початку року на соцвиплати було спрямовано 187,2 млрд грн. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_z_pochatku_roku_na_sotsviplati_bulo_spriamovano_1872_mlr_d_grn_-4655.

23,0 млрд грн, із них у травні – 2,9 млрд грн – надання пільг і житлових субсидій громадянам;

9,8 млрд грн, із них у травні – 2 млрд грн – на соціальний захист дітей та сім'ї;

1,4 млрд грн, із них у травні – 0,4 млрд грн – на соціальний захист осіб з інвалідністю.

«Порівняно із довоєнним періодом соціальні видатки зросли у 1,5 раза, а кількість отримувачів зросла на 40 %: з 3,6 млн осіб до майже 5 млн осіб. Основна причина – вимушене залишення своїх домівок та створені війною умови, коли люди втрачають доходи, заробітки, роботу тощо. Незважаючи на всі перешкоди, на сьогодні у нас нема заборгованості із соціальних виплат, вчасно та у повному обсязі забезпечено всі соціальні потреби. Вдячні нашим міжнародним партнерам, які продовжують бути ключовим джерелом фінансування соціальних видатків», – прокоментував заступник Міністра фінансів Роман Єрмоличев ⁴⁶.

Забезпечення соціального захисту українців є одним з головних пріоритетів держбюджету-2025 ⁴⁷.

Всі зобов'язання держави щодо видатків на виплату соціальних допомог та розвиток соціальних послуг враховано в повному обсязі.

420,9 млрд грн – передбачено у держбюджеті-2025 для допомоги тим, хто найбільше цього потребує.

Трансферт Пенсійному фонду на виплату пенсій – 236,9 млрд гривень. Бюджет Пенсійного фонду у 2025 році бездефіцитний.

⁴⁶ Мінфін : З початку року на соцвиплати було спрямовано 187,2 млрд грн. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_z_pochatku_roku_na_sotsviplati_bulo_spryamovano_1872_mlrld_grn_-4655.

⁴⁷ Міністерство фінансів України – Бюджет-2025 : соціальний захист українців. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=946883267474904&id=100064597185010&set=a.288706163292621>.

На допомогу малозабезпеченим сім'ям, дітям у складних життєвих обставинах та іншим вразливим категоріям передбачено 128,9 млрд грн для здійснення соціальних виплат 4,5 млн особам.

Для виплати пільг і житлових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг передбачено 42,3 млрд грн для 2,8 млн домогосподарств.

На фінансування потреб з соцзахисту осіб з інвалідністю передбачено на 300 млн грн більше ніж у 2024 – 6,7 млрд гривень. Ураховано 100 % потребу. За рахунок цих коштів заплановано забезпечити протезами майже 2,3 тис. військовослужбовців, допоміжними засобами реабілітації близько 623 тис. осіб та 50,4 тис. дітей реабілітаційними заходами.

1,6 млрд грн – надання соціальних послуг за такими напрямками: підтримки психічного здоров'я населення, адаптації внутрішньо переміщених осіб, соціального супроводу військових, надання послуг з підтриманого проживання та стаціонарного догляду за принципом «гроші ходять за людиною».

3,2 млрд грн – на фінансування окремих виплат ветеранам війни, військовослужбовцям строкової служби, страхові виплати медичним працівникам, одноразову допомогу за шкоду життю та здоров'ю працівникам критичної інфраструктури тощо.

150 млн грн для Агентства єдності українців при Міністерстві економіки.

2,8 млрд грн на публічні інвестиційні проекти, з яких 1,1 млрд грн – загальний фонд державного бюджету, 1,7 млрд грн – надходження від міжнародних фінансових організацій та донорів.

Також кошти передбачено на забезпечення житлом багатодітних прийомних сімей, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та завершення будівництва філії Центру комплексної реабілітації «Галичина» для осіб із інвалідністю, зокрема військовослужбовців.

Рис. 2.2 Основні видатки на соціальну сферу в 2025 році⁴⁸

Соціальні послуги – це інструмент, який допомагає українцям долати труднощі і повертатися до активного соціального і економічно незалежного життя. Довгий час важливість якісних соціальних послуг була недооціненою. Війна внесла свої корективи у сферу соціальної підтримки. З'явився попит на ті послуги, яких раніше не існувало в країні, і які були впровадженні у відповідь на нові потреби українців.

⁴⁸ Міністерство фінансів України – Бюджет-2025 : соціальний захист українців. URL: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=946883267474904&id=100064597185010&set=a.288706163292621>.

У 2025 році Мінсоцполітики планує спрямувати на розвиток системи соціальних послуг – 1,6 млрд грн, це на понад 50% більше, ніж у 2024 році ⁴⁹.

Таким чином, формуючи соціальний бюджет на 2025 рік в умовах надзвичайних викликів і вкрай обмежених фінансових ресурсів, Мінсоцполітики ставило за мету – забезпечити підтримку українцям у складних життєвих обставинах, повернути їхню спроможність жити самостійним економічним життям, спрямувати кожен гривню на допомогу тим громадянам, які її найбільше потребують.

Дослідження показало, що в нашій країні сформована переважно централізована система соціального захисту населення, про що свідчить співвідношення у зведеному бюджеті України видатків державного і місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення. Незважаючи на те, що в європейських країнах існують різні рівні централізації системи соціального захисту, дослідники вважають, що централізована система є менш ефективною, ніж децентралізована. Нині триває процес перебудови державних фінансів, започаткований в 2014–2015 рр. у напрямі їх децентралізації відповідно до концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні основними повноваженнями органів місцевого самоврядування базового рівня у сфері соціального захисту населення визначено забезпечення розвитку об'єктів соціального та культурного призначення та надання соціальної допомоги через територіальні центри. Структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні уповноважені також надавати ряд послуг соціального захисту населення, зокрема здійснювати виплату пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг тощо. Такий розподіл повноважень необхідний задля підвищення доступності та якості

⁴⁹ Соціальний бюджет-2025 : збільшення витрат на розвиток соціальних послуг та виховання дітей в сімейних формах. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialnyi-biudzheth-2025-zbilshennia-vytrat-na-rozvytok-sotsialnykh-posluh-ta-vykhovannia-ditei-v-simeinykh-formakh>.

соціальних послуг, збільшення обсягу послуг, що надаються вразливим верствам населення, розширення потенціалу органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту населення.

Пріоритетними завдання фінансової політики у сфері соціального захисту населення України на середньострокову перспективу є адаптація механізмів та інструментарію фінансування системи соціального захисту населення до умов, пов'язаних з воєнним станом і необхідністю наближення соціальних стандартів до вимог ЄС, забезпечення дієвості функціонування існуючої системи соціального захисту населення; активізація роботи щодо впровадження механізму адміністрування коштів «Європейського соціального фонду +» з огляду на необхідність залучення додаткових джерел фінансування проєктів у сфері соціального захисту що дозволить зменшити фінансове навантаження на державний бюджет і державні соціальні фонди а також з метою запровадження європейських практик та досягнення цілей сталого розвитку; запровадження нових активних проєктів розвитку ринку праці, інструментів фінансування підприємницької діяльності, грантових програм розвитку бізнесу з використанням найманої праці; адаптація ринку праці до потреб людей з особливими фізичними потребами; розширення ринку праці шляхом створення нових робочих місць та покращення умов та стандартів праці, що сприятиме зростанню рівня соціальної захищеності населення в Україні; поступового наближення до європейського базового соціального стандарту, в тому числі через запровадження механізму безумовного базового доходу; поглиблення інтеграції соціальних стандартів щодо забезпечення відкритості, прозорості, фінансової дисципліни та відповідальності у сфері оплати праці тощо.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Серед основних стратегічних напрямів реформування є нормативно-правовий напрям – оновлення законодавства про звернення громадян та публічну інформацію; погодження нормативно-правових актів із законом про адміністративну процедуру; інституційний напрям – оновлення організаційної структури апарату міністерств; оптимізація структури та функцій центральних органів виконавчої влади; вдосконалення механізмів спрямування і координації в органах виконавчої влади; позбавлення міністерств невластивих їм функцій і повноважень; забезпечення підзвітності органів виконавчої влади суспільству; спрощення процедур утворення та припинення центральних органів влади; професійна публічна служба та управління персоналом – вдосконалення конкурсного відбору, мотивація та оплата праці службовців; цифрові інновації управління державною службою та людськими ресурсами; дотримання вимог етичної поведінки на державній службі; впровадження сучасної системи професійного навчання та організаційної культури державних службовців; планування та вироблення політики – запровадження системного підходу до стратегічного планування; формування та реалізації державної політики шляхом аналізу та проведення консультацій з громадськістю; організація праці в органах виконавчої влади – запровадження реінжинірингу процесів документування; запровадження електронного архіву; впровадження «єдиного вікна» для роботи із зверненнями громадян; забезпечення взаємодії між публічними електронними

реєстрами та інтегрованої системи електронної ідентифікації; якість та доступність адміністративних послуг – розвиток мережі центрів надання адміністративних послуг; делегування адміністративних послуг соціального характеру, державну реєстрацію земельних ділянок і транспортних засобів органам місцевого самоврядування; запровадження системи моніторингу та оцінки якості надання адміністративних послуг; комунікації та взаємодія органів влади з громадськістю – розроблення та розповсюдження інформаційних матеріалів про реформу державного управління; проведення опитувань щодо оцінки ефективності державного управління; удосконалення процесу проведення консультацій з громадськістю з питань державної політики»⁵⁰.

Громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, закріплені в обов'язкових національних і міжнародних угодах, повинні формувати нормативну базу для розвитку. Це вимагає укладення суспільного договору або пакту, який потім отримає політичне вираження як у законодавстві, так і в державній політиці. Демократичні інститути є єдиним засобом створення такої угоди і забезпечення її укладання та реалізації відповідно до правових принципів. Демократія проявляється через політичні угоди, і той факт, що країни регіону приймають демократичні цінності та глобальні угоди і принципи, засновані на етиці, ставить соціальний захист у ту точку, де сходяться ефективність політики і нормативна сила соціальних прав. Соціальний захист – це не просто те, чого досягає суспільство або уряди: це імператив, який громадяни мають право вимагати⁵¹.

Визнання та ефективне гарантування комплексу прав і свобод людини і громадянина в сучасному світі служить вихідним критерієм, що дозволяє віднести

⁵⁰ Ярмистий Максим. Стратегічні напрями реформування державного управління : на шляху до якісної моделі управління (нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України за 2017-2024 роки). URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/30-0/2809>.

⁵¹ Shaping the future of social protection: access, financing and solidarity. URL: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/304602a2-d3ed-4491-826f-4398cc25d789/content>.

державу до числа демократичних і цивілізованих. Зміст і спрямованість Української держави як демократичної, соціальної, правової, її інтегрування до Європейського Союзу визначають ступінь реалізації прав і свобод людини і громадянина та їх гарантії. Підґрунтям державної політики інтеграції України до ЄС, формуванням нової політики останнього до України щодо впровадження в українське суспільство стандартів життя, правового та соціального захисту населення, що притаманне європейським країнам. Євроінтеграція забезпечує гарантії дотримання в Україні прав людини, розвиток громадянського соціуму і демократії, зміцнює безпеку та позитивно впливає на міжнародні відносини з іншими державами. Програмою адаптації національного законодавства до європейських стандартів конкретизовано формування засад правової демократичної соціальної держави, що зумовлює нагальну потребу осмислення ролі та місця права у суспільстві як універсального способу впорядкування соціальних відносин, вирішення актуальних проблем, невід'ємної частини соціальної реальності та важливого складника правової соціалізації особистості. На шляху цієї інтеграції одним з пріоритетних завдань України є забезпечення здійснення встановлених Конституцією прав та свобод людини і громадянина, наближення стандартів життя українців до європейських. Зокрема, курс держави на європейські стандарти в досліджуваній царині, передбачає узгодження вітчизняного законодавства відповідно до цих стандартів, головною цінністю яких визнається людина. Приведення національного законодавства у відповідність із загальновизнаними міжнародними правовими стандартами прав людини – одне з пріоритетних завдань Української держави. Це викликано низкою чинників, а саме: (а) переходом національної правової науки від соціалістичної доктрини прав людини до природної концепції останніх і (б) набуття Україною у 1995 р. членства у Раді Європи, що зумовило виникнення для неї міжнародних зобов'язань щодо

додержання міжнародних стандартів у сфері прав людини та еволюційних процесів зміни юридичної природи низки прав.

Якщо члени суспільства матимуть чітке уявлення про межі доброчесності, які можуть бути сформовані завдяки справедливості та зростанню, а також завдяки посиленню соціального громадянства та кращому управлінню, то будетим легше буде укласти суспільну угоду або договір. На думку Деверо (Devereux, 2002), системи соціального захисту є більш надійними, коли вони базуються на концепції політичної спільноти та солідарності в рамках гіпотетичного «соціального договору» між державою та її громадянами. Перерозподіл, необхідний для фінансування інструментів соціального захисту, є більш політично життєздатним, якщо він ґрунтується на спільному розумінні прав та обов'язків, які поділяють усі громадяни. Це включає визнання того, що кожен повинен платити податки і поважати права інших, що всі повинні бути однаково захищені в часи скрути, або що соціальна політика повинна мати сильніший і кращий вплив ⁵².

Потреба в соціальному пакті стає ще більш очевидною, оскільки відсутність лінійної кореляції між доходом на душу населення та основними показниками добробуту і якості життя свідчить про те, що справді існує можливість переорієнтувати політику на розширення економічних, соціальних і культурних прав. Іншими словами, доступ до таких суспільних благ, як вакцинація від дитячих хвороб, пренатальна допомога та базова освіта, може бути розширений навіть без суттєвого збільшення доходу на душу населення.

Отже, узагальнюючи всі рекомендації щодо реформування системи соціального захисту населення можна виокремити кілька аспектів. Соціальні потреби населення значно відрізняються в різних регіонах України. Реформи повинні враховувати різноманітність і передбачати гнучкі механізми адаптації до

⁵² Shaping the future of social protection: access, financing and solidarity. URL: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/304602a2-d3ed-4491-826f-4398cc25d789/content>.

місцевих умов. Процес децентралізації влади вимагає посилення ролі місцевого самоврядування у розробці та реалізації соціальної політики. Необхідно створювати умови для ефективної співпраці між центральною владою та місцевими громадами.

Соціальна політика є важливим інструментом держави для забезпечення добробуту громадян та стабільного розвитку суспільства. Ефективна реалізація соціальної політики потребує комплексного підходу, що включає законодавство, програми, послуги та інфраструктуру. Пріоритети соціальної політики повинні відповідати актуальним потребам країни, таким як подолання бідності, підвищення рівня життя, забезпечення соціальної справедливості та інклюзії.

В Україні, враховуючи складну ситуацію, соціальна політика націлена на підтримку людей, які постраждали від війни, відбудову інфраструктури та економіки, створення робочих місць та підвищення соціальних стандартів.

Для успішного розвитку країни необхідна постійна адаптація соціальної політики до нових викликів та потреб суспільства. Важливо вивчати та використовувати кращий досвід у сфері соціальної політики. Це може допомогти Україні у розробці та впровадженні ефективних програм та заходів. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у реалізації та контролі соціальної політики.

Соціальна політика має бути прозорою та підзвітною перед суспільством. Це означає, що громадяни мають право знати, як використовуються їхні кошти. Також, важливо використовувати нові технології для покращення надання соціальних послуг. Це може допомогти зробити їх більш доступними, ефективними.

Участь громадян у моніторингу соціальних програм є важливим елементом з декількох причин. По-перше, вона дозволяє бенефіціарам переконатися, що вони дійсно отримують послуги, пропоновані програмою, оскільки відкриває їм доступ до органів влади та керівників програм і надає їм інформацію, необхідну для оцінки ефективності виконання програм. Крім того, це підвищує обізнаність бенефіціарів про їхні права. По-друге, участь означає більшу залученість бенефіціарів та діалог;

іншими словами, вона надає більший «голос» людям, які традиційно не мали доступу до механізмів прийняття рішень. Цей аспект є дуже важливим, оскільки він поєднує розширення соціальних прав (через доступ до програмних виплат і пілґ) з посиленням політичного громадянства. Серед бідних верств населення виникає ефект соціального навчання, який дозволяє розірвати порочне коло, створене браком влади та ресурсів, і замінити його добродесним колом більшого розширення прав і можливостей та підвищення спроможності вимагати ресурсів і трансфертів. По-третє, участь громадян є позитивною в тому сенсі, що вона неминуче призводить до більшої прозорості та підзвітності в державних справах, тим самим зменшуючи рівень неефективного управління, корупції та зловживань.

Участь громадян не лише сприяє кращому управлінню соціальними програмами, але й заохочує залучення громадянського суспільства до розробки та виконання заходів (особливо адаптації до місцевих умов та культурної гетерогенності бенефіціарів), розподілу ресурсів та визначення пріоритетів. Ширша участь допомагає збагатити соціальні програми завдяки поширенню соціального досвіду, який поширюється по всій громаді. Інновації, присутні в громадянському суспільстві, які зазвичай з'являються на місцевому рівні, можуть бути «видобуті» соціальними програмами для створення синергії між державними ініціативами та творчістю й інноваціями, що виникають у громаді. Таким чином, відкриття каналів участі сприяє капіталізації соціальних інновацій через державну політику⁵³.

Отже, соціальний захист завжди відіграє значну роль у суспільному розвитку та розвитку держави. Наразі дана сфера займає одну з найважливіших позицій, де держава повинна приділити чимало уваги до вразливих категорій населення.

⁵³ Shaping the future of social protection: access, financing and solidarity. URL: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/304602a2-d3ed-4491-826f-4398cc25d789/content>.

Початок повномасштабної війни на території України суттєво вплинув на соціальний захист населення. Бойові дії спричинили збільшення витрат на соціальну допомогу й надалі прогнозується тільки збільшення цієї статті видатків.

Повномасштабна війна росії проти України призвела до зростання інфляції, що знижує купівельну спроможність домогосподарств. У грудні 2022 року інфляція споживчих цін сягнула 26,6% у річному обчисленні порівняно з груднем 2021 року. Ціни на продукти харчування зросли на 34,4% в річному обчисленні, що найбільше погіршує становище бідніших домогосподарств. Водночас ціни на транспорт, передусім за рахунок бензину, зросли на 42,9% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, зокрема через те, що російська армія здебільшого зруйнувала нафтопереробні заводи та сховища палива. Проте інфляцію вдалося стримати рішенням уряду про підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги. Більшість секторів зіштовхнулися з фінансовими проблемами через зруйновані росіянами об'єкти та інфраструктуру, довшу та дорожчу логістику, брак попиту та дорожчі ресурси. Крім того, із жовтня 2022 року компанії були змушені інвестувати гроші в електрогенератори та паливо для них, а також інші засоби для забезпечення виробництва електроенергії після того, як росіяни розпочали атаки на українську енергетичну інфраструктуру, що призвело до вимкнень електроенергії. У результаті, середня номінальна заробітна плата суттєво знизилася в перші місяці 2022 року, але дещо відновилася після того, як компанії адаптувалися до шоку⁵⁴.

З перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну український уряд розпочав переговори з міжнародними партнерами щодо надання фінансової допомоги для забезпечення своєчасного фінансування першочергових видатків. Тоді як внутрішні джерела мали забезпечити фінансування оборони та безпеки, міжнародна допомога стала необхідною для своєчасного фінансування інших

⁵⁴ Соціальна політика в Україні у воєнний час. Липень 2023. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf>.

видатків. МВФ швидко виділив Україні 1,4 млрд доларів, а ЄС надав пільговий кредит на 600 млн євро в березні і стільки ж у травні. Пізніше значна частка фінансової допомоги надійшла від США та ЄС, а інші країни долучилися. Незважаючи на те, що всі ці гроші були витрачені на цілі, відмінні від оборони, їх розподіл, здається, не був чітко визначений, за винятком коштів, наданих США через Світовий банк. Проект «Державні витрати на підвищення адміністративної спроможності» (проект PEACE), який керується Світовим банком і фінансується переважно за рахунок грантів США, відшкодовує кілька видів видатків українського уряду. Він почався з відшкодування заробітної плати державним службовцям і освітянам державного сектору, але з додаванням фінансування США проєкт охопив кілька видів соціальних видатків. Гранти США відшкодовують бюджетні трансферти на пенсії, виплати ВПО, житлові субсидії, соціальні виплати з гарантованого мінімального доходу (ГМД) та соціальну допомогу дітям-інвалідам та дорослим інвалідам із дитинства. Крім того, відшкодовано витрати на програму медичних гарантій (ПМГ), яка передбачає безоплатність медичних послуг, гарантованих урядом⁵⁵.

У 2022 році одним із своїх пріоритетів уряд визначив своєчасне фінансування соціальних програм. При цьому збережено заплановане підвищення прожиткового мінімуму, встановлення розмірів кількох видів соціальних виплат. Проте, враховуючи бюджетні обмеження, у 2023 році уряд зберіг прожитковий мінімум, зафіксований на рівні грудня 2022 року, на весь рік, незважаючи на очікувану інфляцію.

Іншою складовою системи соціального захисту в Україні є система соціального страхування, яка базується на єдиному соціальному внеску, який сплачують роботодавці за своїх працівників та приватні підприємці, зареєстровані

⁵⁵ Соціальна політика в Україні у воєнний час. Липень 2023. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf>.

на спрощеній системі оподаткування. Система соціального страхування включає кілька видів загальнообов'язкового державного соціального страхування: розрахункова пенсійна система; соціальне страхування, що включає страхування на випадок хвороби та страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; страхування на випадок безробіття, яке фінансує активну та пасивну політику ринку праці. До 2023 року ці види страхування адміністрували три фонди державного соціального страхування. Наприкінці 2022 року Мінсоцполітики ініціювало зміни. Із 2023 року Пенсійний фонд адмініструє перші два види загальнообов'язкового соціального страхування. Цей крок був спрямований на підвищення ефективності системи соціального захисту, оскільки Пенсійний фонд визнано більш ефективним ніж Фонд соціального страхування. Водночас уряд раціоналізував виплати в рамках компонента соціального страхування, головним чином за рахунок скорочення натуральних виплат, у тому числі послуг реабілітації.

Зареєстровані ВПО мають право на соціальну допомогу для покриття основних життєвих потреб. Щомісячні грошові виплати становлять 3000 гривень (93 долари США за середнім офіційним курсом 2022 року) на кожну дитину та особу з інвалідністю та 2000 гривень (62 долари США) на кожну другу особу. Ця допомога є однаковою для всіх домогосподарств і не вимагає перевірки доходів. За даними Мінсоцполітики, близько 1,8 млн осіб отримують грошову допомогу (1,4 млн ВПО звернулися по допомогу онлайн). Загалом фінансування з державного бюджету на підтримку ВПО у 2022 році сягнуло 57 млрд грн проти 3,0 млрд грн у 2021 році. Виплати ВПО у 2023 році були автоматично продовжені без необхідності додаткових направлень та звернень до органів соціального захисту населення. У липні 2023 року уряд переглянув порядок надання та продовжив виплату допомоги ВПО для покращення її адресності. Допомогу ВПО тим, хто її отримує станом на серпень 2023 року, автоматично продовжено ще на пів року до

січня 2024 року. Тим, хто перебуває за кордоном більше ніж на 30 днів з необґрунтованих причин (вважаються поважними причини, пов'язані з наданням медичної допомоги, реабілітації, догляду за дитиною та інвалідом тощо) або повернувся на попереднє місце проживання, допомогу ВПО не продовжують⁵⁶.

Впродовж останніх років в Україні спостерігалось постійне збільшення бюджетних видатків на соціальну сферу, яка охоплює освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток, а також соціальний захист і забезпечення. Незважаючи на це збільшення, темпи фінансування неспівмірні з рівнем інфляції, що призвело до зменшення реального обсягу фінансування соціальної сфери. В структурі бюджетних видатків, місцеві бюджети відіграють ключову роль у фінансуванні освіти та заходів, спрямованих на духовний та фізичний розвиток. Проте основна проблема соціального захисту та соціального забезпечення в Україні полягає в обмеженості фінансових ресурсів, особливо в бюджетних, для повноцінної реалізації вимог чинного законодавства. Діяльність держави у фінансуванні соціальної сфери має велике значення для українського суспільства, особливо в контексті значного зниження доходів більшості населення та їхньої залежності від державної підтримки в умовах воєнного стану.

Однак високий рівень фінансування соціальних видатків, не є свідченням ефективності системи соціального захисту і надання соціальних послуг з точки зору доступності та якості. Оскільки соціальний розвиток та захист населення є взаємопов'язаними, ефективність фінансування також залежить від якості і координації різних соціальних програм та ініціатив. Враховуючи це, важливо не

⁵⁶ Соціальна політика в Україні у воєнний час. Липень 2023. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf>.

тільки збільшувати обсяги фінансування, але й покращувати ефективність управління⁵⁷.

Удосконалення системи соціального захисту вимагає впровадження структурних змін у бюджетно-податковій політиці країни, удосконалення державного управління і покращення якості прогнозування соціально-економічного розвитку суспільства на середньострокову перспективу. Реформи в сфері соціального захисту в Україні, потребують негайних заходів від держави для посилення ролі недержавних інститутів, що сприятиме зменшенню тиску на державу. Водночас необхідним є розробка Концепції соціальної політики України, яка стане основою для подальшого реформування системи соціального захисту, включаючи фінансове забезпечення; перегляд кількості бюджетних соціальних програм і їх відповідність сучасним реаліям та глобальним викликам, що стосуються фінансового забезпечення; удосконалення нормативів соціальних видатків; розробка заходів для стимулювання недержавного сектора у фінансовому забезпеченні окремих напрямків системи соціального захисту; удосконалення процесу планування бюджетних видатків на соціальну сферу.

⁵⁷ Федорович І. М., Шевчук Я. О. Соціальний захист населення в умовах воєнного стану : сучасний стан та перспективи розвитку. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3041/3077>.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні доведено, що природа соціальних відносин, зміст соціальної політики визначається всією сукупністю суспільних відносин, їх динамізмом, рівнем стабільності. У свою чергу, розвиток цих відносин зумовлюється особливостями процесів соціального розвитку, соціальної політики держави. Системне, інституціональне визначення соціальної політики як інституту публічного управління передбачає врахування багатозначності в її інтерпретації в зарубіжному та вітчизняному дискурсі.

Існує багато різних теоретичних підходів до розуміння та пояснення сутності державної соціальної політики. Ці підходи ґрунтуються на різних концепціях соціальної справедливості, ролі держави в суспільстві, та шляхів вирішення соціальних проблем. Необхідно постійно вести дискусії та обговорення щодо теорії та практики державної соціальної політики. Це допоможе зробити соціальну політику більш ефективною, прогнозованою і гнучкою.

Систематизовано історичний дискурс еволюції соціальної політики як інституту. Показано, що процес формування проблематики соціальної політики сягає своїми витокami в стародавні часи. Значну роль у ньому відігравала релігія та її інститути. Світові релігії, зокрема християнство та іслам, з якими ототожнюються відповідні цивілізації, безумовно, справляли значний вплив на розвиток теорії і практики соціальних відносин, їх зміст та форми, традиції, характер правового унормування. Схожі процеси відбувались у Китаї (конфуціанство) та Індії (буддизм). Але, зрештою, у кожній релігійній конфесії культивувались свої власні уявлення про ключовий елемент соціальної активності – добродійність. Переважно світського характеру соціальна політика набула в період становлення

капіталістичних відносин, зміцнення класу буржуазії, формування національних держав.

Соціальна політика набула сучасних рис у результаті поступової коеволюції із ключовими сферами суспільного життя – економікою, соціальними відносинами, політикою та культурою. Її інституціоналізація – результат довготривалого процесу взаємодії держави, громадського сектору та підприємницько-економічної спільноти. Усе це дає підстави розглядати соціальну політику як розвинутий суспільний інститут.

Сьогодні ще тривають дискусії щодо сутності понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». У сучасному законодавстві й науковій літературі немає однозначного трактування терміна «соціальний захист». Багато науковців вважають що ці поняття взаємозамінні, є словами-синонімами, але більша кількість учених вважають поняття «соціальний захист» ширшим, а «соціальне забезпечення» лише одним зі складових соціального захисту. Уперше термін «соціальний захист» був використаний у Законі про соціальний захист США в 1935 році, незабаром цей термін став широко застосовуватися в багатьох країнах світу.

Соціальний захист населення – це багатогранна система взаємопов'язаних з усіма законодавчими і виконавчими рішеннями різних рівнів економічних, правових і соціальних гарантій реалізації найважливіших соціальних прав кожного члена суспільства незалежно від його місця проживання, працездатності, статі, віку. У широкому розумінні соціальний захист – це система організаційних, правових та економічних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав громадянина в державі.

Принципи соціального захисту є невід'ємною частиною соціального права, а також основою формування, вдосконалення та дії юридичного механізму соціального захисту в Україні. Це пояснюється тим фактом, що відповідні

засадничі ідеї ґрунтуються на фундаментальних ідеях, а також ідеалах, які містять керівні положення, що набувають загальнообов'язкового характеру в силу їх нормативно-правового закріплення, вираження у судових рішеннях, а також у науково-дослідній площині (важливість цього корелюється значущістю наукової обґрунтованості дії правового режиму соціального захисту у правовій, демократичній та соціальній державі).

Нормативно-правове регулювання забезпечення соціального захисту населення України являє собою сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, які забезпечують належне функціонування та розвиток системи соціального захисту, суб'єктний склад правовідносин, контроль та відповідальність за порушення у цій сфері тощо. Після здобуття Україною незалежності й вибору ринкового курсу в Основному Законі була утверджена загальнонаціональна парадигма соціального розвитку – визнання честі й гідності людини верховною цінністю.

В умовах нестабільної економічної ситуації та наявності стійкого бюджетного дефіциту на рівні керівництва країни здійснюється активний пошук підходів до розв'язання нагальних проблем фінансування соціальної сфери. Визначаються й оцінюються альтернативні джерела збільшення дохідної бази державного бюджету, аналізуються різноманітні варіанти ефективного співвідношення витрат і результатів фінансування видатків тощо.

Серед основних підходів до вдосконалення наповнення бюджету та оптимального фінансування соціальної сфери варто виокремити такі:

розширення сфер використання ринкових інструментів соціального захисту (підтримка обов'язкового й запровадження добровільного страхування, розвиток накопичувальних страхових систем, задоволення диференційованого попиту на різні соціальні послуги тощо) через механізм діяльності державних пенсійних фондів, інститутів медичного страхування;

нетрадиційні форми залучення коштів господарюючих суб'єктів та домогосподарств;

розширення сфери платності соціальних послуг диференційованої якості;

залучення ресурсного потенціалу некомерційного сектора до реалізації соціальних програм тощо.

Для оптимізації політики у сфері соціального захисту необхідно здійснити такі кроки.

1. Визначити Мінсоцполітики головним розпорядником коштів для здійснення державної соціальної, сімейної політики, політики щодо охорони дитинства. Передати Мінсоцполітики заклади соціального призначення (зокрема інтернатні), які перебувають у підвідомчості інших міністерств (Міносвіти, МОЗ тощо). З метою забезпечення своєчасного та повного фінансування з державного бюджету заходів із підтримки сімей з дітьми потрібно зняти з Міністерства фінансів України та повернути Мінсоцполітики повноваження щодо визначення обсягів відповідних цільових субвенцій.

2. Запровадити метод соціального бюджетування в управлінні державними соціальними гарантіями на підставі методології розроблення національної моделі соціального бюджету, запропонованої Міжнародною організацією праці, на національному й регіональному рівнях.

3. Запровадити і застосовувати соціальні стандарти й нормативи у процесі управління соціальними ризиками та державними гарантіями з метою вирішення низки системних проблем, передусім щодо визначення пріоритетів соціальної політики, цілей, показників розвитку соціальних процесів, забезпечення рівного доступу громадян до одержання благ і послуг, удосконалення бюджетно-економічних механізмів розподілу ресурсів на соціальні потреби тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анпілогова Б. Ю. Основні принципи соціального захисту в контексті соціального ризику. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290689/284308>.
2. Базилевич В. Державні фінанси : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 128 с.
3. Баранник Л. Б. Соціальний захист громадян : навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2017. 246 с.
4. Белова І. М., Семенишена Н. В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. URL: https://journals.pdu.khmelnytskyi.ua/index.php/podilian_bulletin/article/view/70/57.
5. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту : становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.
6. Бюджетний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
7. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України : Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п#Text>.
8. Дорошенко В. С. Теоретико-методологічні засади соціальної політики як інституту публічного управління. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.01 – «теорія та історія державного управління». Київ, 2021. 435 с.
9. Єпіфанов А., Сало І., Дьяконова І. Бюджет і фінансова політика України : навч. посіб. Київ : Наук. думка, 1997. 303 с.

10. Жолнович Оксана розповіла про результати впровадження першої черги ЄІССС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/okšana-zholnovych-rozpovila-pro-rezultaty-vprovadzhenia-pershoi-cherhy-ieiss>.

11. Журавський В. та ін. Українські Закони. Соціальний кодекс України : Проект / Християнсько-демократична партія України. Київ : Логос, 1998. 319 с.

12. Історія держави та права : навч. посібн. / Д. Є. Забзалюк, В. С. Макарчук, В. Я. Марковський, В. Д. Яремчук, Н. Я. Рудий (Заг. ред. Д. Є. Забазалюка та В. Я. Марковського); Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів : СПОЛОМ, 2021. 438 с.

13. Історія та теорія соціальної політики України : навч. посібн. / А. О. Ярошенко, Т. В. Семигіна, Н. В. Сухицька. За ред. А. О. Ярошенко. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 289 с.

14. Козарезенко Л., Савченко Н., Кукурудз О. Фінансове забезпечення державних соціальних гарантій в умовах соціально-економічних трансформацій. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4598/4541>.

15. Косова Т., Басанцов І. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 26–32.

16. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

17. Мальований М. І. Історія розвитку соціального захисту у світі. *Інноваційна економіка*. 2011. № 22. С. 253–258.

18. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

19. Мінфін : З початку року на соцвиплати було спрямовано 187,2 млрд грн. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_z_pochatku_roku_na_sotsviplati_bulo_spriamovano_1872_mlrd_grn-4655.

20. Міністерство фінансів України – Бюджет-2025 : соціальний захист українців. URL:

<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=946883267474904&id=100064597185010&set=a.288706163292621>.

21. Москаленко В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки*. 2003. Т. 21. С. 42.

22. Положення про Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2148251-polozhennya-pro-pensijnyj-fond-ukrayiny>.

23. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

24. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-п#Text>.

25. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п#Text>.

26. Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на 2022 бюджетний рік і два бюджетні періоди, що настають за плановим (2023-2024 роки). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0090739-22#Text>.

27. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України, та членів їхніх сімей : Закон України від 15.06.2004 р. № 1763-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1763-15>.

28. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 5.10.2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

29. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : Закон України від 18.05.2004 р. № 1727-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15>.

30. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>.

31. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг : Постанова КМУ від 01.10.2014 № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>.

32. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.

33. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12>.

34. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років : Закон України від 17.04.1991 р. № 962-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12>.

35. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

36. Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 р. № 2195-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15>.

37. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.

38. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.

39. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист : Закон України від 24.03.1998 р. № 203/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80>.

40. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 28.02.1991 р. № 796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>.

41. Про прожитковий мінімум : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>.

42. Скуратівський В. Соціальна політика. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. Колегія : Ю. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1. С. 546–548.

43. Соціальна політика в Україні у воєнний час. Липень 2023. URL: <http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/Соціальна%20політика%20в%20Україні.pdf>

44. Соціальний бюджет-2025 : збільшення витрат на розвиток соціальних послуг та виховання дітей в сімейних формах. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialnyi-biudzheth-2025-zbilshennia-vytrat-na-rozvytok-sotsialnykh-posluh-ta-vykhovannia-ditei-v-simeinykh-formakh>.

45. Соціальний захист : Посібник з тем. Бірмінгем, Великобританія : GSDRC, Університет Бірмінгема. URL: <https://gsdrc.org/topic-guides/socialprotection/what-is-social-protection>.

46. Спікер П. Соціальна політика : теми та підходи. Київ : Фенікс, 2000. 400 с.

47. Федорович І. М., Шевчук Я. О. Соціальний захист населення в умовах воєнного стану : сучасний стан та перспективи розвитку. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3041/3077>.

48. Філіпчук В. Р. Соціальний захист населення : зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/24.pdf.

49. Фінансування соціальної сфери : хто фінансує та які процедури? URL: <https://parlament.org.ua/analytics/finansuvannya-soczialnoyi-sfery-hto-finansuye-ta-yaki-procedure>.

50. Червякова О. В. Розвиток національного законодавства у сфері соціального захисту населення. URL: <https://law.duan.edu.ua/images/PDF/2020/1/10.pdf>.

51. Шевчук П. Соціальна політика та соціальна безпека : навчальний посібник. Львів : Вид-во ЛРІДУ УАДУ, 2003. 178 с.

52. Яремчук С. С., Гнатчук О. С., Шестакова К. Ю. Еволюція систем соціального захисту : від концепцій до сучасної практики. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8150/892-Article%20Text-1611-1-10-20230907.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

53. Ярмистий Максим. Стратегічні напрями реформування державного управління : на шляху до якісної моделі управління (нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України за 2017-2024 роки). URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/30-0/2809>.

54. Beattie Roger. Social protection for all : But how? URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/17160695.pdf>.

55. Bonilla G. A., Gruat J. V. Social Protection : A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development. Geneva : International Labour Office, 2003. 57 p.

56. European Social Charter. URL: <https://rm.coe.int/168006b642>.

57. Introduction to the Handbook on Social Protection Systems. URL: <https://d-nb.info/1239729499/34>.

58. Latulippe Denis and Turner John. Partial retirement and pension policy in industrialized countries. URL: <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/17160697.pdf>.

59. Shaping the future of social protection : access, financing and solidarity. URL: <https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/304602a2-d3ed-4491-826f-4398cc25d789/content>.

60. The World Bank. Social Development. URL: <http://www.worldbank.org/ed/topic/socialdevelopment/overview#>.